

СТРУКТУРА СЛОВТВІРНИХ ПАРАДИГМ ЛСГ “РІДИНИ” В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Л. Б. Мартинова

Одеський державний університет ім. Мечникова

Стаття присвячена виявленню та опису структури словотвірних парадигм та встановленню словотворчого потенціалу ЛСГ «рідини» в сучасній українській мові.

Ключові слова: словотвірна парадигма, словотворчий потенціал, дериваційне значення

Статья посвящена выявлению и описанию структуры словообразовательных парадигм и определению словообразующего потенциала ЛСГ «жидкости» в современном украинском языке.

Ключевые слова: словообразовательная парадигма, словообразующий потенциал, деривационное значение

The article is devoted to finding and description of structure of derivative paradigm and defining of derivative potential in lexical group “liquids” in modern Ukrainian language.

Key words: derivative paradigm, derivative potential, derivative meaning.

При визначенні об’єму назв рідин в українській мові знову виникає проблема розмежування лексико-граматичних груп. На відміну від усіх інших розрядів, ЛСГ “рідини” вже неодноразово стала об’єктом дослідження як в українській, так і в російській мові (див.праці А.М.Боюн [1], В.В.Грещук [2], О.Д.Микитин [3] та деякі інші). І кожного разу чисельний склад групи визначався порізному, коливаючись від 40 до 120 слів. Думається, що це пов’язано із різними підходами і різними кінцевими цілями досліджень. Якщо за основний визнати семантичний підхід і формувати групу із лексем, до складу значення яких входить сема “рідина”, то слід очікувати, що кількісні показники будуть значними. В такому разі одну ЛСГ складатимуть такі тематично різнопланові слова, як *нафта, сік, бензин, вишнівка, суп, молоко, одеколон, оцет, вода* та под.

Якщо ж мова йде про тематичний поділ такої великої частини словника, якою є одиниці іменники, то виникає проблема неодноразового перетину груп, в результаті чого одні й ті ж лексеми можуть одночасно потрапляти до різних тематичних угруповань. Так, іменники *ацетон, гліцерин, гумілак, йод, лак, лізол, оліфа, скитидар* та багато інших можуть бути віднесені як до ЛСГ “рідини”, так і до ЛСГ “матеріали”.

Назви різноманітних і багаточисельних напоїв, настоянок, чаїв, рідких молочних продуктів типу *лимонад, слив’янка, молоко, кефір, йогурт* і под. можуть бути зараховані до назв рідин за одноіменною семою у значеннях і до назв продуктів харчування за тим самим принципом.

Отже, для розмежування розрядів не завжди достатньо однієї семантики. Значні можливості і перспективи у цьому плані виявляє така дериваційна категорія, як словотвірна парадигма. З її застосуванням стає неможливим об’єднання у одній ЛСГ лексем *молоко* і *гліцерин*, тому що їх словотвірні парадигми суттєво різняться, пор.: *молоко* – *молочко, молочник (особа), молочник (ємкість), молочарня, молочниця, молочний; гліцерин* – *гліцериновий, гліцеринити*.

Структура СП лексеми *молоко*, з одного боку, відрізняє його від парадигм ЛСГ “матеріали”, до якої належить найменування *гліцерин*, з другого – об’єднує з парадигмами ЛСГ “продукти харчування”. Різниця обумовлена перш за все стилістичним маркуванням слів.

Урахування комплексу критеріїв – семантичного, словотвірного, стилістичного – призводить до необхідності виділити лексеми *вода, бальзам* – “густий, духмяний сік декотрих рослин”, *живиця, жовч, кров, латекс, лімфа, молочко* (4) – “білуватий сік злакових рослин”, *нектар* (2 бот.) – “цукристий сік, що виділяється нектарниками вищих рослин”, *пасока, плазма, піт, рідина, синовія* (спец.), *слиз, слина, сік* – “складова частина рослинних і тваринних кліток”, *сльоза* (всього 19 слів) у окрему ЛСГ, відчленувавши її від ЛСГ “продукти харчування – напої” і від ЛСГ “матеріали – рідини”. Перераховані слова називають особливі рідини – ті, що містяться у організмах людей, тварин чи рослин.

Характеристика твірних: це переважно однозначні лексеми, окрім іменників *бальзам, вода, сік*, у яких основне значення “рідина” породжує метонімічне значення “напій”; в основному стилістично нейтральні, за винятком таких термінологічно маркованих, як *синовія (спец.)* – “тягуча прозора рідина між суглобами”; *пасока* – “рідина в клітинах живого організму”, *сочиво, заст.* – “сік конопляних, макових та інших зерен”; *латекс* – “білуватий сік злакових рослин”; із словотвірної точки зору серед твірних є як похідні, так і непохідні основи.

СП має три частиномовних блоки.

У **субстантивному блоці** основним є значення “конкретний предмет”, що реалізується у назвах: а) рослин (*бальзамник, бальзамін, молочай, кривавник – “деревій”*), б) дрібних пташок, тварин (*нектарка – “птаха родини горобцеподібних”, слизняк, слизовик – “нижча безхлорофільна рослина”*), в) захворювань (*водянка, молочниця, пітниця, слинівка (слинявка – західноукраїнська назва ящура), деяких побутових речей (пітник - частина упряжі, слинявчик (розм.) – “нагрудник для немовлят”*), г) локативів (*нектарник – “орган рослин, що продукує нектар”*).

Поодинокими є деривати з іншими значеннями: агентивним (*слинттяй, слинько*), речовинним (*кров’янка – “ковбаса, приготована з добавкою крові”, пасока – 1 рідина, що міститься в клітинах, тканинах, порожнинах живого організму; сік; 2. цукриста рідина в стеблах та коренях живих рослин; сочиво – “сік конопляних, макових та інших зерен”; сукровиця – один із компонентів крові*).

Модифікаційні значення теж мають невеликий діапазон: найбільш частотні пестливі утворення (*бальзамчик, живичка, кровіця (н.-поет.), кривця (н.-поет.), нектарчик, слинка, слиночка, водичка, водиця, рідинка*), хоча вони й утворюються не від кожного твірного з причини його термінологічності (*жовч, латекс, лімфа, плазма, синовія*) чи похідного характеру (*пасока, сукровиця*) або через несумісність семантики похідного з семантикою форманта (*літ, слиз*).

Значення одиничності (“одна крапля рідини”) теж реалізується тільки у похідному: *кровинка, сльозина, сльозинка*.

Ад’єктивний блок поділяється на зони синтаксичної та лексичної деривації.

Набір конкретизуючих семем у відносних прикметниках, як завжди, досить широкий і відкритий до різних доповнень. Найбільш регулярно конкретизуючою семемою у значеннях прикметників (в основному із суф. -ов, -н, -ян) виступає конкретизуюча семема “який містить у собі те, що...”, пор.: *жовчний, водяний, кров’яний, бальзамний, латексний, лімфатичний, слизький (3), рідинний*.

Регулярною є також конкретизуюча семема “який виділяє те, що...”, яка прогнозується семантикою іменників і реалізується у поєднанні з назвами відповідних залоз внутрішньої секреції: *жовчний міхур; лімфатична, слинна, слизова, слізна (сльозова), потова залози*.

Третьою конкретизуючою семемою є типова для відречовинних прикметників конкретизуюча семема “зроблений, виготовлений з того, що ..., з тим, що..., з використанням того, що ...”, пор.: *бальзамний (бальзамічний) напій, нектарний сік, плазмовий замітник, кров’яна ковбаса*. Індивідуальні конкретизуючі семемі маємо у прикметниках *кров’яний (кольору крові), бальзамічний (2) – цілющий; слизний (3) – схожий на слиз, неприємний; слізний (сльозовий) у четвертому значенні – “жалібний, розрахований на співчуття”; жовчний – “злосливий, роздратований”; потовий – “зароблений важкою працею”*.

Комбінації конкретизуючих семем різні, але найчастіше поєднуються КС “який містить у собі те, що...” і “який виділяє те, що ...” плюс індивідуальна сема переносного характеру (остання є факультативною).

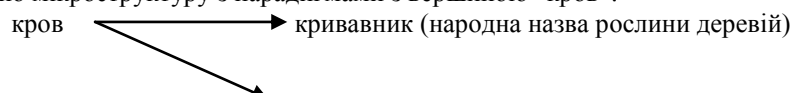
Лексичні деривати *водянистий, кров’янистий, кровистий, слизистий, слизуватий, кривавий, слинявий, пітливий* передають такі значення: “який містить дану рідину у великій кількості” (*водянистий, кров’янистий*), “подібний до того, що ...” (*слизистий, слизуватий, кровистий, кривавий (3), кров’яний (2) (“кольору крові”)*); “який виділяє дану рідину у великій кількості” (*слинявий, пітливий*); “безхарактерний, нікчемний – про людину” (*слинявий*); “енергійний, діяльний” (*кровистий*).

Дієслівний блок містить похідні із значенням “виділяти те, що...” часто з додатковим кількісним показником “у великій мірі, багато”: *кривавити, кровавити (заст.), кров’янити (рідко), кровити; пітнити, слинити, слизити (“покриватися слизом”), сочитити (“випускати, виділяти краплями яку-небудь рідину”)*. Дієслово *бальзамувати* має інше значення – “наділяти тим, що ...”.

Типова словотвірна парадигма ЛСГ “Рідини” містить такі семантичні місця: у субстантивному блоці – “конкретний предмет”, “речовина”, “особа”, “пестливість”, “одиничність”. У ад’єктивному блоці – “який відноситься, стосується до того, що називається твірною основою”, “який містить у собі те, що...”, “який містить у собі багато того, що...”, “який виділяє те, що ...”, “який виділяє багато того, що ...”, “виготовлений з того, з тим, що ...”, “подібний до того, що...”. У дієслівному блоці – “виділяти те, що ...”, “наділяти тим, що ...”.

Основна мікроструктура містить 2 значення: “конкретний предмет” і “який відноситься до того, на що вказує твірна основа”. Виявлена дериваційна мікроструктура наявна в усіх конкретних парадигмах розглянутої ЛСГ.

Як приклад наведено мікроструктуру з парадигмами з вершиною “кров”:

кров'яний

Словотворчий потенціал групи складає – 2,7 одиниці.

Література:

1. Боюн А.М. Иерархия семантической структуры вершины словообразовательного гнезда (на материалах СГ со словом – вершиной *вода*): Автореф. дис... канд. філол. наук. – К., 1995. – 16 с.
2. Грещук В.В. Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології.// Мовознавство. – 1985. – №1. – С.21-27.
3. Микитин О.Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові. 10.02.01 – українська мова: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 1998. – 20 с.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА КОНСЕКУТИВА *SO THAT*

С. Е. Пастухова

Севастопольский национальный технический университет

В статье приведён анализ семантико-синтаксических свойств союза so that, раскрываемых в контекстах научно-технического дискурса. Выделен следующий комплекс консеккутивных значений: реального следствия, эпистемического/ деонтического нереального следствия, акционального следствия, а также логического вывода. Вне функционально-семантического поля следствия находятся значение цели и пояснительные значения.

Ключевые слова: семантико-синтаксические свойства, эпистемическое, деонтическое следствие, акциональное следствие, логический вывод

В статті приведено аналіз семантико-синтаксичних властивостей сполучника so that, розкритих у контекстах науково-технічного дискурсу. Виділений такий комплекс консеккутивних значень: реального наслідку, епістемічного/деонтичного нереального наслідку, акціонального наслідку і логічного виводу. Поза функціонально-семантичного поля каузальності знаходяться значення цілі та пояснювальні значення.

Ключові слова: семантико-синтаксичні властивості, епістемічні, деонтичні, наслідки, вивод

The article deals with the semantical and syntactical characteristics of consecutive so that studied in the technical contexts. In these contexts it realizes the following meanings: real consequence, irreal epistematical, deontical consequence, actional consequence and logical inference. Apart of the consecutive functional-semantical field are the purpose and explanatory meanings.

Key words: semantical and syntactical characteristics, real consequence, irreal epistematical, deontical consequence, actional consequence, logical inference.

Развитие различных аспектов и разделов лингвистической науки, в частности семантики, синтаксиса, прагматики, стилистики, выводит на первый план комплексное изучение категорий и явлений. Отсутствие единой точки зрения по вопросам, касающимся лингвистической категории следствия и её особенностей, обуславливает необходимость более тщательного рассмотрения ряда проблем, связанных с лингвистической сущностью данной категории.

Категория следствия – сложное, многоаспектное и многоуровневое явление, изучаемое и анализируемое различными дисциплинами, такими, как логика, философия, лингвистика. В плане философской интерпретации причинно-следственные отношения характеризуются следующими существенными признаками, онтологически отличающими их от других типов отношений: 1) облигатностью; 2) генетичностью; 3) асимметричностью [1, с. 135-137]. В логике причинности связь причины и следствия представляется особым условным высказыванием – каузальной импликацией. Последняя иногда принимается в качестве исходного, не определяемого явным образом понятия. Смысл её задаётся множеством аксиом. Чаще, однако, такая импликация определяется через другие, более ясные или более фундаментальные понятия. В их числе – понятие онтологической (каузальной, или фактической) необходимости, понятие вероятности и др. [2, с.207]. В то же время логики выделяют логическое следствие, или импликацию, которая также, как и каузальная импликация, выражается формулой $A \rightarrow B$. При этом установление истинности условного высказывания не предполагает связь входящих в него высказываний по содержанию или смыслу. Такое понятие, как «связь по содержанию», вообще отсутствует в логике высказываний. Отсюда – определённое рассогласование между обычным употреблением и истолкованием условного высказывания и тем его истолкованием, которое задаётся его условием истинности [2, с.155].

В лингвистической интерпретации причинно-следственных отношений акцентируется смысловая усложнённость выражения их конструкций. Высказывания, содержащие причинно-следственные отношения между их компонентами, выражают каузативную макроситуацию, составляющими которой являются две микроситуации или два события – событие причины и событие следствия, которые в семантико-синтаксическом плане характеризуются как предикатные выражения, связанные между собой отношением каузации, т.е. находящиеся в отношениях каузальной импликации. Семантическое содержание следствия представляется в виде пучка дифференциальных признаков, которые отличают следственные отношения от других категорий (причины, условия, уступки), входящих в состав каузального комплекса. Предикатное выражение следствия – это обусловленное, последующее, порождённое событие, которое находится в причинной зависимости от существенных признаков каузальной категории [3, с.8]. Поскольку средства выражения следствия характеризуются синтаксической природой, то речь может идти только о категории синтаксического типа. В соответствии с теорией морфологических категорий, разработанной А. В. Бондарко, синтаксические категории представляют собой объекты, организованные на противопоставлении однотипных форм и однородных значений; основным способом выражения синтаксических грамматических значений выступают синтаксические конструкции (двусловные и более крупные словесные объединения [4, с.14-15]). План выражения грамматической категории следствия ограничивается формально представленными грамматическими языковыми средствами (союзами, союзными наречиями и союзными

речениями), а также определёнными семантико-синтаксическими структурами как на синтаксическом, так и на текстовом уровнях. В то же время лингвистическую категорию следствия можно рассматривать и как понятийную категорию, объём которой шире объёма грамматической категории, так как понятийная категория не просто описывается средствами языка, а формирует его семантическое пространство и грамматический строй. Она может быть представлена в языке не только эксплицитно выраженными показателями следствия, но и имплицитно, с использованием различных языковых и неязыковых средств [5, с.15]. Одной из функционально-семантических особенностей категории следствия является взаимодействие с категориями логического вывода, модальности, интенциональности, отрицания и оценки. Результатом этого взаимодействия является расширение семантического пространства следствия, маркированного консективами английского языка, в состав которых входят союз *so that*, союзные наречия *thus, therefore, consequently, hence, so* и союзные речения *as a consequence, as a result, for this/that reason, this/that is why*. Данная группа коннекторов образует ядро семантико-синтаксических средств выражения предметных, логико-прагматических, причинно-следственных отношений и отношений, существующих между основанием и следованием.

Одним из репрезентантов лингвистической категории следствия на синтаксическом уровне в английском языке является сложноподчинённое предложение с союзом *so that*. Этот союз формирует высказывания, между пропозициями которых устанавливаются контекстуально обусловленные консекutive отношения. В функционально-семантическом поле следствия, имеющем сложную структуру взаимодействующих друг с другом полей, выделяются три семантические сферы: предметного следствия, прагматического логического следствия и логического вывода. Сфера прагматического логического следствия находится на пересечении двух граничных сфер, поскольку здесь происходит взаимодействие причинно-следственных отношений с отношениями основание-следствие при особой прагматической активности позиции говорящего. Эта сфера включает эпистемические, аксиологические, деонтические, интенциональные и акциональные следствия. Сфера логического вывода также представляет собой неоднородное семантическое образование, образуемое различными по своей природе выводами: инферентными (эвиденциальными, дедуктивными, индуктивными), а также энталламированными.

Каузативная ситуация в контекстах предметного следствия в антецеденте (каузирующем событии) в качестве участников содержит субъект-каузатор и объект каузации, а в консеквенте (каузируемом событии) – либо тот же объект с дополнительным признаком, либо новый объект. Это обусловлено тем, что трансформация может развиваться в двух направлениях, т.е. являться относительной, не затрагивающей ингерентных признаков объекта, или абсолютной, предполагающей разрыв прежней системы отношений и появление новой формы бытия. В случае признаковой каузации консектив *so that* сочетается с предикатами каузации признака, а в консекutive высказываниях с экзистенциальной каузацией – с предикатами каузации бытия. Например:

For the velocities and corrugation angles of practical interest, the fluid is unable to follow the contour of the wall in the neighbourhood of the peaks and valleys **so that** flow separation occurs [6, p. 1715].

As drying proceeds, the fraction of wet area decreases with decreasing surface moisture content, **so that** the mass transfer coefficient decreases [9, p. 1859].

В логико-прагматических каузальных контекстах сопрягаются три категориальных признака: логического вывода, каузальности и модальности. Дифференциация консекutive значений в данной семантической области проводится согласно модальности следственной пропозиции, вводимой *so that*. Анализ функционирования консекutive высказываний с этим подчинительным союзом позволил выявить три типа прагматических следствий: эпистемическое, деонтическое и акциональное.

В прагматических каузальных контекстах эпистемического следствия индикатором данного значения выступают эпистемические модальные операторы, выбор которых определяется степенью достоверности прогнозируемого / предполагаемого следствия. Модальные эпистемические маркеры, в соответствии с уменьшением степени достоверности следственного события, располагаются в следующем порядке: *will, should, would, might, may*. Например:

Increasing fluctuations of the magnetic moments at the critical point *imply* the growth of entropy of the system **so that** passing over the critical field *will cause* the sign change of the magnetocaloric effect [7, p.42].

The boiling points of both heptane and decane are lower than the superheat limits of their respective emulsion with water at atmospheric pressure **so that** internal homogeneous nucleation, and micro-explosions *should not be expected* [8, p. 363].

Значение прагматического деонтического следствия консектив **so that** может проявлять в определённых типах контекстов с заданной директивной иллокуцией. К таким контекстам относятся инструкции, указания, правила и т.п. Консектив *so that* сочетается в консекutive пропозициях с деонтическими модальными операторами фактитивной (*need, must, should, ought to*) и пермиссивной каузации (*may, can*). Модальные глаголы используются перформативно, т.е. обозначают определённое речевое действие говорящего. При этом побудительная иллокуция не эксплицитруется в поверхностной структуре высказывания, а представлена в его семантическом толковании. Например:

This is an extremely difficult task which is described in detail in ref. [8] and outlined in ref. [7], **so that** no further exposition *is needed here* [6, p. 1680].

Of course, the heated surface at this point *will* be fairly well covered by bubbles, **so that** the relationships to use for the above parameters *should* more appropriately be those for rough surfaces [8, p.225].

However, the available information is not sufficient to fulfill these constraints, **so that it appears necessary** to use a looser set [10, p.1790].

Прагматическое значение акционального следствия появляется у *so that* в ситуациях объяснения (мотивации) произведённого утилитарного или ментального действия, например математического или какого-либо другого действия, связанного с теоретическим моделированием физических процессов. Семантическим маркером данного значения служат акциональные глаголы. Например:

It is assumed that heat is transferred only at the contact area **so that** radiation effects and conduction through fluid which might exist at the interface *are neglected* [9, p. 243].

At this stage of the process, work tasks *should be identified* and created by analyzing the structural and system components of each module and zone, **so that** all construction stages and system components *are accounted for* [7, p.75].

В область консеквативной семантики входят и значения логического вывода. При реализации данного значения союз *so that* вводит разного рода логические умозаключения, посылками которым служат antecedentes части консеквативно-конклюдивных высказываний. Приведём примеры – соответственно – индуктивного и дедуктивного выводов:

One should note that the relevant *change* in intermolecular distance within the dimers takes place in the direction of the z-axis, **so that** the changes in spectrum *can depend on* α_i only [9, p.423].

In this expression, Q_{nc} represents the rate of heat transfer by natural convection from a cylinder situated in expansive surroundings, **so that** Eq. (3) [10, p. 1912].

В сферу функционально-семантического поля следствия не входят два значения *so that*, которые он проявляет в контекстах научно-технического дискурса. Это – значение цели и пояснительные значения (конкретизирующие-пояснительные, интерпретативные и др.). Например:

One merit of the setup illustrated in Fig. 3(a) and 3(b) is that the optical path is very compact, **so that** the distance *S* in Fig. 3(a) is shortened to between 400 and 450mm [11, p. 2405] (пояснение).

Variations in the reflectance of each Clementine band *may be affected* by factors other than mineralogy, such as topographically derived albedo differences. Analysis of multispectral data was **thus limited to** regions that were relatively flat, **so that** albedo *would not vary* as a function of topography [11, p. 2561] (цель).

В отличие от других консеквативов, которые функционируют как на уровне предложения, так и текста, подчинительный союз *so that* не реализует прагматические значения аксиологического и интенционального следствий.

Литература:

- Макаров М. Г. Сложность и вариативность категорий диалектики. – Л.: «Наука», 1988. – 180с.
- Ивин А. А. Логика. –М.: Изд-во «Гардарики», 1999. – 335с.
- Кирсанов В. И. Средства выражения следственных отношений в современном английском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04. – Л., 1980. – 21с.
- Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. – Л.: Наука, 1976.
- Мещанинов И.И. Понятийные категории в языке // Труды военного института иностранных языков. – 1945. – № 1.
- International Journal of Heat and Mass Transfer. – Oxford: Pergamon, 1984. – Vol.27. – № 10, January.
- International Journal of Heat and Mass Transfer. – Oxford: Pergamon, 1988. – Vol. 31. – № 8, August– April.
- International Journal of Heat and Mass Transfer. – Oxford: Pergamon, 1998. – Vol.41. – №1, January.
- International Journal of Heat and Mass Transfer. – Oxford: Pergamon, 1986. – Vol. 29. – №3, March.
- International Journal of Heat and Mass Transfer. – Oxford: Pergamon, 1984. – Vol. 27. – № 10, October.
- Optical Engineering. – Washington, 2001. – Vol. 40. – № 6, June.